

Sfântul Grigorie Palama

OMILII LA MAICA DOMNULUI

Studiu introductiv de
Episcopul Ignatie al Huşilor

Traducere din limba greacă veche de
Pr. Roger Coresciuc

Ediție îngrijită de
Pr. Dragoş Bahrim

Carte tipărită cu binecuvântarea
Înaltpreasfințitului

Mitropolitul Moldovei și Bucovinei

CUPRINS

*Theotokologie palamită – paradigmă și „epifanie”
isihastă a omului hristificat*
Studiu introductiv
(† Ignatie, Episcopul Hușilor) 7

Sfântul Grigorie Palama Omilii la Maica Domnului

Omilia a XLII-a
La Mântuitoarea naștere a Întrutotpreacuratei
Doamnei noastre, de Dumnezeu Născătoarea
și Pururea Fecioara Maria 33

Omilia a LVII-a
Rostită la Duminica Părinților, despre genealogia
după trup a Domnului nostru Iisus Hristos
și a Pururea Fecioarei și de Dumnezeu Născătoare,
care L-a născut întru feciorie 43

Omilia a LII-a
Rostită la Intrarea în Sfânta Sfintelor a
Întru-tot-Preacuratei Stăpânei noastre,
Născătoarea de Dumnezeu 55

Omilia a LIII-a

La intrarea în Sfânta Sfințelor
și [despre] viața eiformă de acolo a
Întru tot Preacuratei Stăpânei noastre
de Dumnezeu Născătoarea și
pururea Fecioara Maria 65

Omilia a XIV-a

La Bunavestirea întru tot Preacuratei
Stăpânei noastre, Născătoarea de Dumnezeu
și Pururea Fecioara Maria 107

Omilia a XVIII-a

La Duminica purtătoarelor de mir;
în care [se vorbește] și despre faptul că
Născătoarea de Dumnezeu L-a văzut
cea dintâi pe Domnul înviat din morți 117

Omilia a XXXVII-a

La întrutotcinstita Adormire a Întrutotpreacuratei
Stăpânei noastre de Dumnezeu Născătoare
și Pururea Fecioarei Maria 127

Indici scripturistici 141

Theotokologie palamită – paradigmă și „epifanie” isihastă a omului hristificat

Studiu introductiv

† Ignatie, Episcopul Hușilor

„Maica Domnului e inima Bisericii, care se roagă. Se roagă nu pentru sine, ci pentru fiii ei.”¹

„Evlavia nelimitată a Bisericii față de Maica Domnului, care din exterior poate părea în contradicție cu datele scripturistice, a înflorit în tradiția Bisericii și constituie rodul său cel mai prețios.

Și nu este numai rodul, ci și germenul și tulpina Tradiției.”²

„În credința și viața Bisericii, Maica Domnului este cu adevărat icoana însăși a «maximalismului antropologic», veșnica lui *epifanie*.”³

Teologie și evlavie

În ceea ce privește adevărul de credință despre taina Preasfintei Născătoare de Dumnezeu există în gândirea teologică ortodoxă⁴, neafectată de scolastică, o constatare unanimă:

¹ Dumitru Stăniloae, „Învățătura despre Maica Domnului la ortodocși și la catolici”, în *Ortodoxia*, 4, 1950, p. 608.

² Vladimir Lossky, „Panaghia”, în Vladimir Lossky, *După chipul și asemănarea lui Dumnezeu*, traducere din franceză de Anca Manolache, Editura Humanitas, București, 1998, pp. 191-192.

³ Alexander Schmemmann, „Maica Domnului: arhetipul umanității”, în Alexander Schmemmann, *Preasfânta Fecioară Maria*, traducere din limba engleză de Florin Caragiu, Editura Basilica, București, 2014, p. 67.

⁴ Paul Evdokimov, *Înnoirea spiritului. Studii de spiritualitate*, traducere de Magdalena Mărculescu-Cojocă, Editura Pandora, Târgoviște, 1997, p. 257: „Venerația este un fapt al conștiinței interioare a Bisericii. [...] Aceasta este maniera simbolică de a arăta felul în care cultul Fecioarei nu se explicitează decât din interiorul vieții liturgice și a Tradiției”; Vladimir Lossky,

viața liturgică a Bisericii este cadrul cel mai concret și adecvat în care putem înțelege și adânci în rugăciune, uimire și tăcere, taina celei care L-a născut pe Dumnezeu-Fiul cel veșnic ca Om în această lume. Orice alt context, în afara celui liturgic, ne aruncă în spațiul exagerărilor și al antagonismelor doctrinare, dintre care cel mai periculos este acela de a autonomiza mariologia de hristologie sau de a considera că evlavia liturgică față de Maica Domnului ar fi mai puțin relevantă, dacă nu chiar exagerată, înțesată de metafore, și chiar în contrast „flagrant” cu tradiția dogmatică a Bisericii Ortodoxe.

„Panaghia”, în Vladimir Lossky, *După chipul și asemănarea lui Dumnezeu*, p. 202: „[...] taina Maicii Domnului se revelează înlăuntrul Bisericii credincioșilor care au primit cuvântul și se îndreaptă «către chemarea supremă a lui Dumnezeu în Iisus Hristos» (Filipeni 3, 14)”; Alexander Schmemmann, „Despre mariologie în Ortodoxie”, în Alexander Schmemmann, *Preasfânta Fecioara Maria*, p. 72: „Viața liturgică este locul principal, dacă nu exclusiv, al mariologiei în Biserica Ortodoxă”; Mary B. Cunningham, *Maica Vieții. Învățătura ortodoxă despre Maica Domnului*, traducere din limba engleză de Dragoș Dâscă, Editura Doxologia, Iași, 2017, p. 22: „Tradiția ortodoxă este fără cusur, în sensul că Biserica a încercat dintotdeauna să încorporeze acele învățături de credință care au fost proclamate pe baza rugăciunii făcute cu discernământ și cu povățuirea Duhului Sfânt. [...] Sunt de părere că este folositor ca acest proces să fie studiat și să se încerce dezvăluirea diverselor straturi care s-au unit pentru a forma bogata portretizare a Mariei, Maica Domnului, pe care o găsim în innografia și iconografia ortodoxă”; Georges Florovsky, „Maica Domnului cea Pururea-Fecioară”, în Georges Florovsky, *Scrieri esențiale* (ed. Brandon Gallaher, Paul Ladouceur), traducere din limba engleză de Dragoș Dâscă și Octavian-Adrian Negoită, Editura Doxologia, Iași, 2021, p. 208: „Biserica nu dogmatizează prea mult despre tainele vieții Fecioarei. Fiindcă taina Mariei este chiar taina Bisericii”; Kallistos Ware, „Maica Domnului în teologia și cinstirea ortodoxă”, în Kallistos Ware, *Sfințirea omului credincios*, traducere din limba engleză de Ștefan Voronca, Editura Trinitas, București, 2024, p. 30: „*Lex orandi, lex credendi*: înțelegerea pe care o avem cu privire la Preasfânta Fecioară Maria poate fi găsită, în cea mai mare parte, nu în definițiile formale sau în manualele de teologie, ci în viața cultică a poporului lui Dumnezeu. Atitudinea noastră este tradițională, doxologică, intuitivă”.

Așa se face că, în gândirea unor teologi ortodocși români⁵, influențați în mod consistent de teologia scolastică, așa cum în mod just a fost constatat acest fapt, „mariologia ortodoxă este mai degrabă înțeleasă ca un capitol de evlavie decât de teologhisire propriu-zisă”⁶.

În altă ordine de idei, evlavia liturgică față de Maica Domnului ar ține mai degrabă de emoțional și de inconsistența unei dimensiuni dogmatice riguroase. De ce este importantă experiența liturgică referitoare la taina Maicii Domnului? Pentru că este cea care nu transformă mariologia într-un subiect de speculație dogmatică, secționând arbitrar unele aspecte ale acesteia și tratându-o separat de hristologie. Pentru că acolo unde rugăciunea este în consonanță cu duhul Scripturii și al Tradiției Bisericii, nu există loc pentru ideologii sau distorsionări ale actului credinței, nu există parcelări sau insularizări artificiale ale învățăturii Bisericii.

Atât imnele, cât și iconografia Bisericii Ortodoxe afirmă explicit și în deplină fidelitate cu gândirea dogmatică a Sfinților Părinți că „mariologia nu poate fi decât un capitol din tratatul despre Întrupare, niciodată nu va fi extinsă într-un «tratată» independent. Nu este, desigur, un capitol opțional sau ocazional, nici o anexă. Mariologia aparține dogmei fundamentale creștine. Maica Domnului face parte din taina Întrupării”⁷.

⁵ Isidor Todoran, „Considerații mariologice”, în *Mitropolia Ardealului*, 3-4, 1958, p. 220: „Imnurile liturgice împodobesc pe Fecioara cu cele mai frumoase «epitete ornante» pentru a exprima lauda curățeniei și sfințeniei ei [...]. Nu ca definiții dogmatice sau ceva asemenea, chiar dacă au conținut dogmatic”; Petru Rezuș, „Mariologia ortodoxă”, în *Orthodoxia*, 4, 1950, p. 555: „Aceste cântări, din prea multă venerație și dăruire sufletească Preasfintei Maici, trec de multe ori peste granițele iperdulice, în cele adoratoare dumnezeiești, fără altă intenție dogmatică sau eretică, decât cea panegirică”.

⁶ Ioan I. Ică jr, „Dispute mariologice și revoluții politice pe fondalul secolului XX”, în *Maica Domnului în teologia secolului XX și în spiritualitatea isihastă a secolului XIV: Grigorie Palama, Nicolae Cabasila, Teofan al Niceei. Studii și texte*, Editura Deisis, Sibiu, 2008, p. 114.

⁷ Georges Florovsky, „Maica Domnului cea Pururea-Fecioară”, p. 192.

Omilia a XLII-a

La Mântuitoarea naștere a Întrutotpreacuratei Doamnei noastre, de Dumnezeu Născătoarea și Pururea Fecioara Maria

1. Orice vreme este potrivită pentru a pune început unei petreceri mântuitoare. Arătând aceasta, marele Pavel zicea: *Iată vreme potrivită, iată ziua mântuirii¹, [și] să lepădăm lucrurile întunericului și să lucrăm faptele luminii. Să umblăm cuviincios, ca ziua². El spune că este vreme potrivită pentru mântuire nu [doar] vreunul dintre ceasuri sau vreuna dintre zile, ci întreg timpul de după arătarea Domnului și Dumnezeului și Mântuitorului nostru Iisus Hristos. Căci, după cum atunci când răsare pe pământ soarele cel sensibil [începe] pentru oameni vremea lucrării celei trupești – precum spunea și David: *Răsărit-a soarele și va ieși omul la lucrul său și la lucrarea sa până seara³* –, la fel și când ni S-a arătat prin trup Soarele dreptății⁴, toată vremea de după arătarea Lui este potrivită pentru lucrarea cea duhovnicească. Lucrul acesta arătându-l același profet în altă parte, după ce a spus despre venirea Domnului [că] *piatra pe care au disprețuit-o ziditorii, aceasta a ajuns în capul unghiului⁵*, a*

¹ II Cor. 6, 2.

² Cf. Rom. 13, 12-13.

³ Ps. 103, 22-23.

⁴ Cf. Mal. 3, 20 (LXX).

⁵ Ps. 117, 22; Mt. 21, 42.

adăugat: *aceasta este ziua pe care a făcut-o Domnul. Să ne bucurăm și să ne veselim într-însa!*⁶.

2. Dar în cazul soarelui sensibil, dat fiind că este întrerupt de noapte, spune: *va ieși omul la lucrarea sa până seara*⁷. Însă Soarele dreptății, neînserat fiind și neavând, potrivit apostolului, *schimbare sau umbră de mutare*⁸, oferă vreme potrivită neîncetat pentru lucrarea cea duhovnicească. Iar dacă trebuie să spunem că o vreme este mai potrivită decât altele și, [pe lângă aceasta,] așa cum este o vreme pentru a semăna și o vreme pentru a secera și o vreme pentru a sădi și o vreme pentru a strânge roadele, și e o vreme pentru orice alt [lucru]⁹, la fel, dacă cauți un ceas potrivit în chip deosebit al începutului pentru facerea de bine, acesta este toamna, și mai ales luna aceasta, care este prima dintre luni și început al anului, în care au luat început și cele ale mântuirii noastre, lucru pe care îl prăznuim astăzi. Căci sărbătoarea cea sfântă și prăznuirea pe care o facem [azi] este prima a chemării noastre din nou și a replăsmuirii după har, în care toate au început să devină noi¹⁰ și [în care au început] să intre în locul legilor celor trecătoare cele dăinuitoare, în locul literei Duhul și în locul umbrelor Adevărul.

3. Căci astăzi s-a arătat o lume nouă și un rai străin, întru care și din care s-a născut un nou Adam, Care îl plăsmuiește din nou pe vechiul Adam și înnoiește lumea întreagă, Care nu a fost amăgit, ci l-a amăgit El pe amăgitorul, și dăruiește slobozire celor ajunși sclavii păcatului prin amăgire. Astăzi s-a gătit pe pământ carte minunată, care poate să poarte în sine nu figurile unor cuvinte, ci, în chip negrăit, pe Însuși Cuvântul cel viu; un Cuvânt nu [rostit] în văzduh, ci Ceresc; nu unul care se alcătuieste [când deja intră] în stricăciune, ci Unul care îi răpește stricăciunii pe cei ce se apropie de El; nu unul făcut

⁶ Ps. 117, 24.

⁷ Ps. 103, 23.

⁸ Iac. 1, 17.

⁹ Cf. Eccl. 3, 1-8.

¹⁰ Cf. Apoc. 21, 1.

prin mișcarea limbii omenești, ci [Unul-] Născut din Tatăl mai înainte de veci. Astăzi s-a arătat un cort însuflețit și nefăcut de mână al lui Dumnezeu și un chivot rațional și duhovnicesc al *Pâinii vieții*, Care cu adevărat a fost trimisă din ceruri¹¹. Astăzi, după psalmist, *adevărul din pământ a răsărit* – [adică]¹² chipul cel nemincinos al nobleții omenești celei de la început –, și *dreptatea din cer a privit*¹³, Care [dreptate]¹⁴ l-a scos afară pe însuși stăpânul nedreptății [chiar] și din însuși stăpânirea celor nedrepti, – pentru că, în chip nedrept fiind osândită, a osândit în chip drept [pe cel rău] și, legând pe cel tare în răutate¹⁵, i-a răpit vasele, le-a preschimbat și le-a arătat în stare să primească dreptatea cea dumnezeiască. Și astfel, pe cei ce sunt robi păcatului, [dreptatea cea din cer] i-a luat să fie veșnic cu ea, îndreptățindu-i prin credința în El, iar pe stăpânitorul păcatului, încolăcindu-l cu legăturile cele de nescăpat, îl va preda unui foc veșnic și fără de lumină. Astăzi a odrăslit profetul *toiag din rădăcina lui Iesei*, din care a răsărit o floare¹⁶, Care nu primește veștejire, ci cheamă din nou firea noastră, care se ofilise și care, din această pricină, căzuse din locul cel neveștejit al desfătării, o conduce înapoi la înflorire, îi dăruiește înflorirea cea veșnică, o urcă la cer și o face să intre în rai; toiag prin care Marele Păstor a condus turma cea rațională către pășunile cele veșnice; toiag în care rezemându-se firea noastră, leapădă vechimea și bătrânețea cea neputincioasă și pășește cu ușurință spre cer, lăsând pământul jos celor care sunt purtați spre [cele] de jos, ca unii care nu au sprijin.

4. Dar cine este *lumea nouă*, *raiul străin*, *cartea minunată*, *corțul și chivotul duhovnicesc al lui Dumnezeu*, *adevărul [răsărit] din pământ*, *toiagul lui Iesei cel mult lăudat*? Este Copila Pururea

¹¹ Cf. In 6, 32.

¹² Sfântul Grigorie se referă aici la Fecioara Maria.

¹³ Cf. Ps. 84, 12.

¹⁴ Dreptatea care din cer a privit este Mântuitorul Hristos.

¹⁵ Cf. Mt. 12, 29.

¹⁶ Cf. Is. 11, 1.

Fecioară – și mai înainte de naștere și după naștere –, a cărei naștere din cea stearpă o prăznuim astăzi. Căci Ioachim și Ana, care trăiau împreună și erau fără pricină de reproș înaintea lui Dumnezeu, li se păreau israeliților că sunt vrednici de reproș, fiindcă, deși trăiau împreună, erau lipsiți de copii. Căci, de vreme ce încă nu exista nădejdea nemuririi, succesiunea neamului părea de cea mai mare trebuință. Acum însă, născându-se astăzi această Fecioară, care prin nașterea cea întru feciorie ne-a dăruit veșnicia, nu ne mai este necesară succesiunea care vine din facerea de copii. Dar israeliților de atunci a avea mulți copii li se părea ceva mai bun și decât virtutea, iar a nu avea copii li se părea ceva atât de rău, încât și dreptii aceștia nu erau lăudați pentru virtute, cât mai degrabă erau batjocoriți pentru lipsa copiilor. Întristați fiind, așadar, dreptii aceștia din pricina ocărilor și amintindu-și de Avraam și de Sarra și de alții care au încercat întristarea pentru lipsa de copii, iar apoi gândindu-se și la leacul găsit de unii pentru vindecarea unei asemenea întristări, au hotărât și ei să alerge la rugăciune. Și Ioachim cel înfrânat¹⁷ pleacă în pustie și locuiește în ea și se nevoiește cu postirea, înălțând lui Dumnezeu rugăciunea de a deveni tată. Și nu a întrerupt rugăciunea, nici nu s-a întors de acolo înainte de a primi încredințarea [că i-a fost ascultată] cererea. Iar Ana, în același cuget cu el, se închide aproape, în grădină, și cu inima plină de durere strigă către Domnul: *Auzi-mă, Dumnezeul părinților mei, și binecuvintează-mă, după cum*

¹⁷ Am evitat traducerea cu *castitate/feciorelnicie*, luând în calcul și varianta diac. Ioan I. Ică jr.: *Ioachim cel cuminte*. Termenul nu este explicat de dicționare în mod absolut cu sensul de *feciorie/castitate*, ba mai mult, dicționarul Lampe precizează distanța semantică dintre *feciorie/castitate* în sine și *castitatea conjugală* (indicând faptul că castitatea conjugală presupune limitarea sexualității la căsătorie). *Cumpătarea în cele trupești/înfrânarea* – o altă variantă de traducere – include și stăpânirea de sine în ceea ce privește sexualitatea, și se referă la consumarea acesteia doar în cadrul căsătoriei. Dacă am fi recurs la soluția traducătorilor în limba engleză și italiană, care propun *castitate*, am fi denaturat teologia mariologică a Sfântului Grigorie Palama.

Omilia a LVII-a

Rostită la Duminica Părinților, despre genealogia după trup a Domnului nostru Iisus Hristos și a Pururea Fecioarei și de Dumnezeu Născătoare, care L-a născut într-o feciorie

1. Faptul că Domnul nostru Iisus Hristos este fără genealogie după dumnezeire îl arată și David¹, îl spune și Isaia², iar după ei, și apostolul³. Căci în ce chip ar putea avea o genealogie *Cel care este într-o început, și este Cuvânt și Fiul al lui Dumnezeu*⁴, Care nu are pe Tatăl născut mai înainte decât El și Care are împreună cu Tatăl un nume *mai presus de tot numele*⁵ și de tot cuvântul? Căci genealogia se construiește prin nume proprii și în cele mai multe cazuri diferite. Însă nu poate fi găsit un nume propriu [precis] lui Dumnezeu⁶, iar ceea ce este spus cu privire la Tatăl, Fiul și Duhul una este și nu diferă cu nimic.

2. Așadar, neamul lui Hristos după dumnezeire nu poate fi povestit, dar [Hristos] are o genealogie după umanitate, pentru

¹ Cf. Ps. 109, 4.

² Cf. Is. 53, 8.

³ Cf. Evr. 7, 3.

⁴ Cf. In 1, 1.

⁵ Filip. 2, 9.

⁶ Cf. Fc. 32, 30.

că Cel care a socotit vrednic să Se facă Fiu al omului pentru a-l mântui pe om este născut din oameni. Și această genealogie a Lui au scris-o doi dintre evangheliști: Matei și Luca. Dar Matei⁷, potrivit glasului evangheliei sale citite astăzi, începând cu cei mai vechi, nu face nicio pomenire de cei de dinaintea de Avraam, ci, coborând de la acela, ajunge până la Iosif, a cărui logodnică a devenit – potrivit unei dumnezeiești iconomii – Fecioara de Dumnezeu Născătoarea, ca una care era din același neam și patrie – astfel încât de aici și neamul ei să se arate cu nimic mai puțin. Luca⁸ însă, începând nu de la cei mai vechi, ci de la cei mai apropiați, și urcând de la însuși logodnicul, nu s-a oprit la Avraam, ci incluzându-i și pe cei mai sus de Avraam, nu s-a oprit la Adam, ci l-a numărat printre strămoșii lui Hristos după umanitate și pe Dumnezeu⁹. Mie mi se pare că a vrut să arate că de la început omul nu a fost numai o făptură a lui Dumnezeu, ci și fiu în Duh, Care i S-a dat atunci odată cu sufletul prin suflarea cea de viață făcătoare¹⁰. I s-a dat însă ca arvună¹¹, ca, dacă, ținându-se de El, va păzi porunca, să se poată împărtăși prin El și de unirea cea mai desăvârșită cu Dumnezeu, prin care urma să se înveșnicească cu Dumnezeu dobândind nemurirea.

3. Dar acela, luând în seamă reaua sfătuire a răzbunătorului, a călcat porunca, s-a arătat nevrednic, a căzut din arvună și a întrerupt scopul cel dumnezeiesc. Însă harul lui Dumnezeu fiind neschimbat și sfatul lui nemincinos, alegerea se face din cei ieșiți din acela, ca dintre mulți să se găsească un primitor destoinic al acelei dumnezeiești înfierii și al aceluia har – care să slujească desăvârșit sfatului lui Dumnezeu –, și să se arate vas vrednic pentru unirea cea după ipostas a firii dumnezeiești și omenești, [unire] care nu numai așază sus firea

⁷ Cf. Mt. 1, 1-16.

⁸ Cf. Lc. 3, 23-38.

⁹ Cf. Lc. 3, 38.

¹⁰ Cf. Fc. 2, 7.

¹¹ Cf. II Cor. 1, 22.

noastră, ci și îndreaptă¹² neamul ei. Astfel s-a arătat Fecioara, Copila lui Dumnezeu și Maica lui Dumnezeu. De aceea și este numită *cu har dăruită* de arhanghelul Gavriil¹³, ca cea cu adevărat aleasă între aleși și vas fără prihană, neîntinat și vrednic să cuprindă și să împreună-lucreze cu Ipostasul cel dumnezeiesc-omenesc. Pe aceasta, așadar, de mai înainte o orânduiește Sieși, mai înainte de veci, și o alege dintre cei din veac, și o învrednicește mai mult decât toți de har, făcând-o sfântă a sfințelor chiar și înainte de nașterea ei cea străină. De aceea I-a și bineplăcut ca ea să locuiască în sfintele sfinților, primind-o încă de pruncă ca tovarășă de Cort și împreună locuitoare cu El. O alege însă pe aceasta nu pur și simplu, dintre cei mulți, ci dintre cei aleși din veac, minunați și vestiți pentru buna credință, înțelegere, precum și pentru obiceiurile, cuvintele și faptele lor cele plăcute lui Dumnezeu și de obștesc folos.

4. Și priviți de unde a început alegerea. Dintre fiii lui Adam a fost ales de Dumnezeu minunatul Set¹⁴, care prin buna po-doabă a obiceiurilor, prin buna rânduială a simțurilor și prin bună-cuviința virtuților s-a arătat pe sine cer însuflețit pe pământ, și de aceea a dobândit alegerea din care avea să odrăsească Fecioara aceasta – căruța cea cu adevărat cerească și lui Dumnezeu-potrivită a lui Dumnezeu cel mai presus de ceruri – ca să îi cheme înapoi pe oameni la înfierea cea nemuritoare. De aceea și întreg neamul lui Set se numește *fii ai lui Dumnezeu*¹⁵, pentru că din acest neam avea să se facă fiu al omului Fiul lui Dumnezeu, căci și [numele] Set se tâlcuiește *ridicare* sau, mai degrabă, [*ridicare*] *înviere din nou [a unui neam]*, care este în sens propriu Domnul, Cel care făgăduiește și hărăzește celor care cred în El viață fără de moarte.

¹² Cu sensul de *a restabilit, a adus firea la starea cea dintâi, restaurând neamul ei*.

¹³ Lc. 1, 28.

¹⁴ Cf. Fc. 4, 25-26.

¹⁵ Cf. Fc. 6, 2-4.